

*Душан Пророковић**

Институт за међународну политику и привреду, Београд

ПОЛОЖАЈ РУСИЈЕ У МУЛТИПОЛАРНОМ СВЕТУ И СТРАТЕШКЕ ОПЦИЈЕ СРБИЈЕ**

Сажетак

Ослањањем на реалистичке теорије међународних односа, уз коришћење метода анализе садржаја, синтезе и компарације, могуће је пратити и доказати феномен успостављања равнотеже снага у савременим међународним односима. Један од кључних чинилаца тог процеса свакако је Руска Федерација. Тежња ка редефинисању постхладноратовског међународног поретка и обликовање новог – мултиполарног и полицентричног, приметна је како у стратегијама Русије, тако и у наступима званичника и конкретном деловању. Несумњиво, Русија се позиционира као један од самосталних полова у новонастајућој структури светског политичког система, због чега је неопходно размотрити стратешке опције Републике Србије у том контексту.

Рад се састоји из пет делова. Уводни део посвећен је представљању оквира – методолошког и теоријског, као и кључних појмова. У другом делу објашњавају се структура светског политичког система и феномен равнотеже снага, док је у трећем то конкретно приказано кроз текуће (спољнополитичко) позиционирање Русије (утицај на трансформацију структуре светског политичког система и успостављање равнотеже снага). У четвртм делу анализирају се

* Имејл-адреса: dusan@diplomacy.bg.ac.rs.

** Рад је настао у оквиру пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2022. године”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2022. године.

руско – српски односи, њихов квалитет и садржај, док су у петом делу размотрене стратешке опције Републике Србије. Временски оквир истраживања ограничен је на период од 2008. године и почетак глобалне финансијске – економске кризе до данас. За потребе истраживања коришћена је савремена политиколошка, безбедносна, економска, правна и историографска литература, затим примарни извори везани за одлуке међународних организација, институција Русије и Србије, као и изјаве званичника релевантне за тему овог рада.

Кључне речи: мултиполарност, равнотежа снага, Русија, Србија, стратешке опције, савремени међународни односи

УВОД: ИСТРАЖИВАЧКА ПИТАЊА И ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

У условима великих промена структуре светског политичког система и укупним међународним односима теорије реализма доживљавају својеврсну „ренесансу”, па се све чешће користе за истраживања текућих процеса. Насупрот периоду једнополарности, када се реалистички оквир одбацивао, проглашавао атавизмом и превазиђеном концепцијом. Познате тезе о „крају историје”, либералном интернационализму, социјалном конструктивизму, мировним студијама и тако даље (све до феминизма и његових деривата), тада су имале предност. Оваквим приступом, нехотице или намерно, бројни истраживачи дали су свој допринос да се од „дрвећа не види шума”, а свесним занемаривањем реалистичке школе утицали да се актуелна дешавања глобалног значаја слабије разумеју у широј или ужој политичкој јавности.

Овај рад базиран је на постулатима Кенета Волца (Keneth Waltz) и његове теорије структуралног реализма, те је самим тим утемељен на следећим аксиомима: кључни актери међународних односа су државе; државе (односно – државне институције унутар којих се доносе одлуке) руководе се принципом самопомоћи ради заштите националних (државних) интереса и осигуравања националне (државне) безбедности; приликом реализације стратегија и доктрина развијаних на тим принципима државе се понашају себично; структура светског политичког система обликује се упоређивањем војне, економске и политичке моћи држава, а у

зависности од релативних и апсолутних индикатора моћи држава структура може бити – једнополарна, биполарна или мултиполарна. Истраживање се заснива на тврдњи да текућа дешавања (која ће бити анализирана) доказују тезу о трансформацији структуре светског политичког система од једнополарне ка мултиполарној, уз оцену да је процес трансформације у терминалној фази¹. Русија је један од (за сада!) три јасно издиференцирана пола у мултиполарној структури (поред САД и Кине), положај ове државе мења се у односу на претходни период и због тога је нужно разматрати њено позиционирање у билатералном и мултилатералном формату, њену спољну и безбедносну политику, регионалне и глобалне аспирације.

У том контексту, постављена су три истраживачка питања. Каква је улога Русије у трансформацији структуре светског политичког система? Који су циљеви Русије у мултиполарном поретку? Како се то може одразити на стратешке опције Србије? Истраживање је спроведено употребом метода анализе садржаја, синтезе и компарације, временски оквир који се посматра обухвата период од 2008. године (последнице глобалне финансијске кризе и низ дешавања која су наговестила трансформацију ка мултиполарности), а просторни оквир ограничен је на регион Балкана (територија Србије и непосредно окружење).

СВЕТСКИ ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМ И РАВНОТЕЖА СНАГА

Главна карактеристика међународних односа јесте њихова анархичност. Свакако, државе уређују међусобне релације потписивањем билатералних или мултилатералних споразума, утицајем на дефинисање и детерминисање одлука међународних организација захваљујући чему се обликују норме међународног (јавног) права, али то не значи и да су међународни односи у целини регулисани.

¹ Узимајући у обзир одређење појма „терминална фаза” из медицинских наука, које то описују као ситуацију када се стање болесника погоршава без изгледа да се применом било каквог третмана побољша, у овом конкретном опису под „терминалном фазом” подразумева се стање у међународним односима када је постало очигледно да је структура трансформисана (постала је мултиполарна), али и даље нису сви спремни да то прихвате или признају (САД као дојучерашњи „носилац” једнополарне структуре и њихови савезници који су у међународном поретку имали одређене бенефиције због привилегованог статуса).

Безброј је примера (у историји или данас актуелних) да се споразуми различито тумаче, да се одлуке међународних организација не поштују, да се преузете обавезе не испуњавају, а утврђена „правила игре” заобилазе или крше. Разлози тога леже управо у анархичном карактеру међудржавних релација. Државе се разликују, како по својим географским одликама, историјском развоју, култури народа које их творе и насељавају („цивилизацијска” компонента), тако и по индикаторима потенцијала војне, економске и политичке моћи. Кључни актери нису равноправни, иако се теза о равноправности често наглашава у оснивачким документима разних међународних организација или формалним статусом у појединим међународним институцијама, већ су по свему неравноправни. Отуда и илустрација да се међународни односи могу описати старом максимом *Quod licet Iovi, non licet bovi* („што је дозвољено Јупитеру, није дозвољено волу”). Због тога су, са једне стране, државна руководства, елите и интересне групе које одлучују унутар институција (без обзира да ли се под тим подразумевају политичке странке, лоби групе, профитне корпорације или непрофитне организације) опредељене ка примени принципа самопомоћи. „Самопомоћ се може описати као начело којим се руководе актери у међународној политици, а у најкраћем оно значи да се државе (као најважнији актери) морају ослањати на сопствене ресурсе и тежити да имају довољну моћ како би самостално браниле националне интересе. Светски политички систем се уоквирује спонтано, деловањем актера чији је приоритет одбрана сопствених интереса” (Proroković 2018, 47).

Волц наводи да се светски политички систем „појављује из коезистенције држава, иако ниједна држава није имала намеру да учествује у формирању структуре која ће утицати ограничавајуће на њих саме. Систем се формира и одржава по принципу самопомоћи који се примењује на актере” (Waltz 1979, 92). Са друге стране, применом принципа самопоћи, услед чега се могу мењати апсолутни потенцијали војне, економске и политичке моћи једне државе, мења се и њихов релативни однос према другим актерима. Тако се индукује динамика унутар светског политичког система, неки актери постају слабији, други јачи, што неминовно опредељује и трансформације структуре. Логично, они који постају јачи желе да се питају више, они примењују принцип самопомоћи и тако остварују своје националне интересе и осигуравају сопствену националну безбедност на уштрб других. Укратко, захваљујући

динамици међусобних односа, те променама односа потенцијала војне, економске и политичке моћи, мења се и контекст сагледавања међународних односа.

Према томе колики су и какви су потенцијали војне, економске и политичке моћи, актере делимо на суперсиле, велике силе, регионалне силе, мале и микро државе. Због конкретне теме овог рада и дефинисаних истраживачких питања, разматраће се само појмови суперсиле и велике силе (јер Русија се категоризује у велике силе, а Србија је, као и све остале балканске земље изузимајући Турску – мала држава). Иначе, под регионалним силама подразумевају се државе чији су потенцијали моћи довољни да значајније утичу на опредељивање регионалне безбедносне динамике. Регионалне силе могу наступати самостално (најчешће је то случај када имају амбицију да прерасту у велику силу или када примењују мултивекторски приступ зарад одржавања утицаја на регионалну безбедност и ту је класичан пример Турске) или као субимперијалне силе (земље које остварују већину својих интереса кроз стратешко партнерство са суперсилом или великом силом, а заузврат подржавају њене глобалне аспирације и ту су класични примери Немачка и Јапан). Суперсиле су способне да опредељују како глобалну, тако и регионалну безбедносну динамику у свим деловима света. Оне су кадре да утичу на решења, било да то чине кроз конфронтацију (војним интервенцијама, вођењем посредничких ратова, извођењем „обојених револуција”) или кооперацију (посредовањем у мировним преговорима, усмеравањем одлука међународних организација, наметањем решења, вршењем притиска на власти и режиме у земљама са мањим потенцијалима моћи). Посматрајући светски политички систем са овог становишта, може се закључити да су током периода биполарности постојале две суперсиле – САД и Совјетски Савез, као и да је у постбиполарном поретку остала само једна (подразумева се, то су САД) (Proroković 2018, 281–338; 383–454).

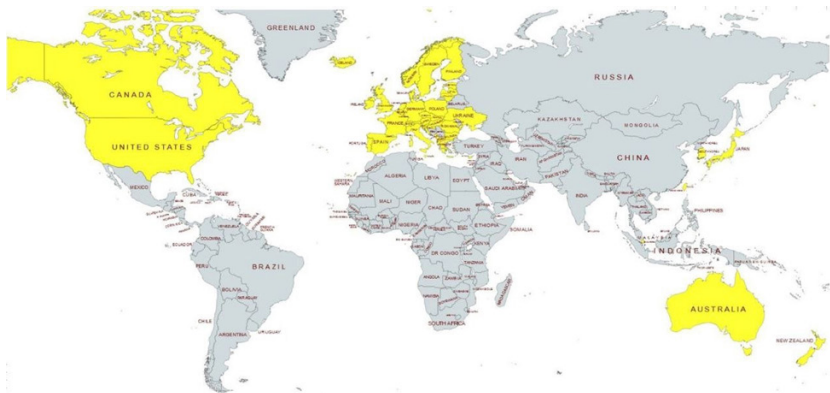
Велике силе су актери који могу самостално осигурати сопствену националну (државну) безбедност. Услед честог (и исправног) коришења проширене дефиниције безбедности, па самим тим и националне (државне) безбедности, проглашени критеријум сврставања држава међу велике силе врло је захтеван, те га није лако остварити. Није довољно да нека држава располаже оружјем за масовно уништење (а што јој онда пружа могућност да развија

доктрину одвраћања непријатеља од војног напада) па да аутоматски „стекне статус” велике силе, већ се „улазак у круг повлашћених” обезбеђује и развојем економске самодовољности (у условима глобализације то није једноставно достићи, вероватно није ни могуће, али је нужно да једна земља тежи томе и показује способност да преживи економске ударе упркос поремећајима на глобалном тежишту, санкцијама или изненадним шоковима), утицајем у међународним организацијама (број мултилатералних иницијатива које покреће или у којима има значајну улогу), достигнутим нивоом технолошког развоја, унутрашњом стабилношћу. Отуда и оцена да у светском политичком систему постоје свега три декларисане велике силе – САД, Русија и Кина (Lo 2010, 27–33). При томе, САД као дојучерашња суперсила и даље користе бројне бенефиције из периода једнополарности (функционисање НАТО, доларизација глобалне економије, стратешка партнерства са ЕУ, Јапаном, Јужном Корејом, Аустралијом, заливским државама, доминација у медијско – информативном простору, раширеност неолибералне идеолошке матрице и западњачког културног оквира и тд.), те је њихова позиција повољнија од оне коју заузимају „изазивачи” из Москве и Пекинга.

Ипак, и поред ове асиметрије, важно је истаћи да се САД више не могу посматрати као суперсила! Разлог за овакву оцену је што САД више нису у могућности да самостално или у сарадњи са стратешким партнерима опредељују глобалну безбедносну динамику (као илустративни примери могу послужити последњи „климатски самит” у Глазгову 2021. године на ком су, напослетку, морале да попусте пред захтевима Кине, Индије и Бразила да би завршни документ уопште био усвојен и покушај наметања санкција Русији у фебруару 2022. године који су испратиле само чланице ЕУ и НАТО – мада је и ту изостала Турска – уз још Аустралију, Јапан, Јужну Кореју и Сингапур; приказано на *Карти бр. 1*), као и што не могу да опредељују регионалну безбедносну динамику у свим важним светским (макро)регионима (пример Централне Азије где чланице ШОС имају доминантну улогу, источне Африке у којој је све важнији „играч” Кина, или чак и Блиског Истока где су односи постали комплекснији него током хладноратовског периода са преплетаним и сукобљеним интересима све три велике и читавог низа регионалних сила) (Murray and Brown 2012).

Оно што Волц правилно примећује, јесте да се унутар светског политичког система међу кључним актерима увек тежи успостављању равнотеже снага. Када је структура биполарна, равнотежа се успоставља између две суперсиле, док се у мултиполарном поретку тај процес одиграва на другачији начин, у зависности од броја учесника. Амерички теоретичар предвиђа и могућност постојања три засебна пола, наводећи да ће се тада две државе са мањим потенцијалима моћи удруживати како би парилале једној која је снажнија. Овакав пример уочљив је у стратешком партнерству Русије и Кине, које координирају наступ и удружују потенцијале моћи како би парирале САД. То се врло јасно може посматрати од 2008. године.

Карта бр. 1: Државе које су увеле санкције против Русије 2022. године

Према Џону Миршајмеру (*John Mearscheimer*), велике силе „стратешки мисле о томе како да преживе” у анархичном окружењу. Велике силе разликују политике које могу да им донесу добитак и политике које им доносе губитак, па према томе и бирају своје постављање у појединим тренуцима и по одређеним питањима (Miršajmer 2009, 60). Процес трансформације структуре светског политичког система може се одиграти на два начина: кроз кооперацију или кроз конфронтацију (Пророкович 2022). Ако је у интересу велике силе да принцип самопомоћи примењује кроз конфронтацију, онда је то део „стратешког промишљања” и калкулације да ће јој такав наступ донети дугорочну корист. До конфронтације долази када се процени да остатак у фази кооперације доноси губитке. У предизборним кампањама, између осталог, политичари упорно говоре о миру и стабилности, па се чак подвлачи како мир

и стабилност немају алтернативу. Мир има своју цену, а дешава се и да је одржавање мира по сваку цену „скупље” од започињања оружаног сукоба. Некада је оружани сукоб добитак, а одржавање мира губитак. Стабилност која долази након конфликта може се пројектовати у корист стране која побеђује у оружаном сукобу, те тако поправља своју позицију и стиче релативну предност у упоређивању потенцијала војне, економске и политичке моћи. То је случај и са ескалацијом украјинске кризе, дешавањима у фебруару 2022. године и почетком оружане акције Русије која је на колективном Западу означена као агресија и инвазија, а у самој Русији – специјална војна операција. Трансформација структуре светског политичког система, започета још 2008. године, а која резултира преласком из једнополарног у мултиполарни поредак, од 2022. године више се не одиграва кроз кооперацију, већ кроз конфронтацију, при чему су са једне стране САД (са својим стратешким партнерима), а са друге Русија и Кина.

РУСИЈА КАО ЗАСЕБАН ПОЛ У МУЛТИПОЛАРНОМ ПОРЕТКУ

Чувени говор Владимира Путина на четрдесет трећој Минхенској безбедносној конференцији 2007. године (*Münchener Sicherheitskonferenz*) најчешће се од стране западних аналитичара наводи као „спољнополитички заокрет” или „показивање амбиције” да Русија води другачију политику. Односно, читањем „између редова”, тада је најављена тежња да Русија постане засебан пол у међународним односима. Самим тим и да својим активностима утиче на трансформацију структуре светског политичког система од једнополарне ка мултиполарној. „Путин је говорио о многим проблемима данашњег времена, али ће остати запамћен највише по томе што је оптужио САД за покушај да владају светом, НАТО да провоцира Русију, а ОЕБС да се претвара у ’вулгарни инструмент који опслужује интересе једне државе или групе држава’. /.../ Путин је подсетио и на речи генералног секретара НАТО Вернера, у Бриселу, 17. маја 1990. ’Чињеница да нећемо размештати војску НАТО изван територије ДДР даје СССР-у чврсте гаранције безбедности.’ Где су те гаранције, запитао се он” (Milinčić 2007, 6).

Потреба да се одређеном догађају придода придев „преломни” и да се нека година прогласи „разделницом” у проучавању

посматраних феномена увек постоји, али приликом изрицања овакве констатције у обзир треба узети још две ствари.

Прво, таква руска тежња детектује се од раније, практично још од деведесетих година XX века. Упркос распаду Совјетског Савеза и „пројектованом раздруживању”, Русија је желела да у својој „орбити” задржи дотадашње „социјалистичке републике” установљавајући различите мултилатералне формате. Већ 1991. године конституисана је Заједница независних држава, наредне године основан ОДКБ, а 1993. отпочели су преговори о стварању економског савеза (трајали су до 1998. године), који дванаест месеци касније резултирају Договором о зони слободне трговине.² Из низа активности везаних за економске интеграције 2000. године настаће Евроазијска економска заједница. Такође, заједно са Кином, али и Казахстаном, Киргизијом и Таџикистаном – Русија 1996. године оснива Шангајску петорку, која се од 2001. године трансформисе у Шангајску организацију за сарадњу и постаје све значајнији чинилац регионалне безбедности у централноазијском простору (Комиссина и Куртов 2006, 251–316). Истовремено, захваљујући дипломатским иницијативама Русије и ангажману мировних снага завршавају се конфликти у Молдавији, Грузији и Таџикистану, а као стална чланица СБ УН Русија је и неизоставни фактор у свим преговорима везаним за југословенску кризу.

Друго, Русија се у постсовјетском периоду очигледно определила за остваривање својих циљева не кроз конфронтацију, већ кроз кооперацију. Неупоредиво нижи потенцијали економске и политичке моћи, нису дозвољавали отворено конфронтирање са САД, а чини се како су очекивања од кооперације барем на руској страни била велика. Одмах након „совјетског раздруживања” у децембру 1991. Русија се укључује у Савет за евроатлантско партнерство (*Euro-Atlantic Partnership Council*), а од 1994. године налази се и у Партнерству за мир (*Partnership for Peace*). Група седам најразвијенијих држава света (САД, Велика Британија, Француска, Канада, Немачка, Јапан и Италија) прима и Русију у своје чланство 1997. године, па се назив мења у Г – 8. Паралелно са тим, економски односи између западних држава и Русије се унапређују, а обим трговинске размене континуално расте. Редовно се одржавају годишњи самити

² Поред Русије, потписују представници Азербејџана, Белорусије, Грузије, Јерменије, Казахстана, Киргизије, Молдавије, Таџикистана, Украјине и Узбекистана.

НАТО – Русија (две стране 1997. године потписују *Оснивачки акт Русија – НАТО о узајамним односима, сарадњи и безбедности*) и ЕУ – Русија, а у руским политичким и интелектуалним круговима почиње се разматрати идеја јединствене и недељиве безбедности (пан)континенталног карактера. То потврђује и Владимир Путин у ауторском чланку за немачки часопис „Цајт” (*Zeit*): „Надали смо се да ће крај Хладног рата представљати заједничку победу за целу Европу. Чинило се да је остало још мало како би се реализовала идеја Шарла де Гола о заједничком континенту, чак не само о географском *Од Атлантика до Урала*, већ и о културном и цивилизацијском – *Од Лисабона до Владивостока*” (Putin 2021). Председник Русије наводи и да је током „последњих сусрета са председником Клинтон” 2000. године рекао у дискусији: „могли бисте да размотрите варијанту да Русија ступи у НАТО. Клинтон је одговорио: ‘Нисам против тога’. Али је цела делегација реаговала веома нервозно” (Putin 2017). Да се од кооперације није одустало показују и дешавања након 2007. године и Путиновог говора у Минхену. До 2014. године, а након руског признања једнострано проглашених независности Абхазије и Јужне Осетије, те прихватања резултата референдума организованог на Криму, иако у промењеним околностима, контакти са западним центрима се одржавају, а економска сарадња и даље траје (и поред делимичних санкција које ЕУ и САД уводе против Русије). Сусрети на високом нивоу не изостају, председник Русије састаје се са председницима САД Доналдом Трампом (*Donald Trump*) и потом Џозефом Бајденом (*Joseph Biden*), као и читавим низом лидера европских држава.

Ипак, после дешавања у Украјини 2014. године, али и отворене конфронтације са интересима „западног блока” у Сирији и Либији, стиче се утисак да руско руководство кроз циљану кооперацију тражи начин да добије својеврсно „признавање статуса велике силе” од стране САД и тако легитимизује своју позицију у светској политици (Nedić i Mandić 2021, 139–157). У том контексту, конфонтације служе као инструменти притиска на другу страну, доказивања сопствене моћи и саопштавања да је Русија способна како да штити сопствене интересе (а који се директно тичу националне безбедности), тако и да утиче на глобалну безбедност и укупне међународне односе. У документима истоветног назива Концепција спољне политике Русије из 2013. и 2015. године (*Концепция внешней политики Российской Федерации*) недвосмислено

се подвлачи да је главни циљ да ова земља буде један од полова у настајућем мултиполарном систему. „Државна политика у области националне безбедности и друштвено-економског развоја Руске Федерације доприноси реализацији стратешких националних приоритета и ефикасној заштити националних интереса. Тренутно је створена стабилна основа за даље ширење економских, политичких, војних и духовних потенцијала Руске Федерације, као и за повећавање њене улоге у формирању мултиполарног света” (Концепција внешней политики 2015, тачка 7). Због тога ће Русија „радити на томе да антиципира догађаје и да их предводи”, и у том смислу се у тачки 4а наводи да је циљ заузимање „челне и ауторитативне позиције у међународној заједници, како то најбоље одговара интересима Руске Федерације као једном од утицајних и конкурентних центара савременог света” (Концепција внешней политики 2013, 2). За остварење тога неопходна је тесна сарадња која се реализује кроз формате РИК (Русија, Индија и Кина) и БРИКС (пored Индије и Кине, укључени су још и Бразил и Јужноафричка Република).

Принцип самопомоћи користи се не само самосталним деловањем, већ и продубљивањем и учвршћивањем сарадње са западним партнерима, пошто се тако ствара равнотежа снага у светском политичком систему. Продубљивање и учвршћивање билатералне сарадње са регионалним силама, попут Турске, Ирана, Пакистана, Египта и Аргентине, само потврђују ову тезу (Јанковић 2022, 189). Посебна пажња обраћа се на односе са Кином, што је било и остало и у најбољем интересу званичног Пекинга. Руско – кинески односи су од 2014. године ушли у сасвим нову фазу, упркос изазовима и бројним предвиђањима да је такав сценарио немогућ. То је резултат „стратешког промишљања” обе стране како би се координираним приступом парирало САД (које предводе целокупан „западни блок”) и осигурао баланс. То је и исход тежње која постоји код обе државе (случај Кине је сличан руском примеру и по томе што се тежња за осигуравањем позиције „аутономног пола” детектује још деведесетих година и што је у првој фази то реализовано кроз кооперацију са САД)! Отварање Зимских олимпијских игара у Пекингу у фебруару 2022. године, а које су бојкотовали сви западни лидери (изузимајући председника Пољске!) и то под изговором да Кина спроводи „геноцид” над Ујгурима у северозападној провинцији Синџанг, била је прилика за још један састанак председника Путина и Си Ђинпинга, а у заједничком саопштењу се врло оштро

наводи: „Неке снаге, које представљају мањину на светској сцени, настављају да заговарају једностране приступе решавању међународних проблема и прибегавају политици моћи, практикују мешање у унутрашње ствари других држава, нарушавајући њихова легитимна права и интересе, изазивајући противречности, несугласице и конфронтације. Та мањина омета развој и напредак човечанства, што изазива одбојност међународне заједнице” (Proković 2022).

Појам „међународна заједница”, дуго раубован од стране „западнoг света”, сада преузимају Русија и Кина поручујући како се под тим подразумева цео свет у којем је „колективни Запад” ипак само мањина. Свечано отварање Зимских олимпијских игара одиграло се свега 20 дана пред почетак руске војне операције у Украјини и делује крајње наивно мислити да председник Русије није обавестио свог кинеског саговорника о тако крупним плановима и огромном кораку који мења постојеће међународне односе.

Улазак у фазу конфронтације, а што се манифестује од 24. фебруара 2022. године акцелерацијом украјинске кризе, заправо је само прелазак у нову етапу процеса трансформације структуре светског политичког система. Време кооперације је завршено, потврђивање статуса великих сила и легитимизација Русије и Кине као самосталних полова у светском политичком систему одиграће се кроз конфронтацију.

РУСКО – СРПСКИ БИЛАТЕРАЛНИ ОДНОСИ: СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Руско – српски односи су, посматрано из историјске перспективе, имали своје успоне и падове. Падови су уочљиви нарочито током времена када су одржавани у совјетско – југословенском оквиру. Након деведесетих година XX века, а делимично и прве половине прве деценије XXI века, када је Русија пролазила кроз трауматично постсовјетско искуство и покушавала да кроз кооперацију регулише сопствене релације са САД (и, може се додати „западним светом” у целини), што се неминовно одразило и на поглед званичне Москве према балканском питању (позиција је брањена политичким средствима, најчешће уз ослањање на међународно право и претњу употребом вета у СБ УН да би се спречили неповољни исходи), од 2006. године бележи се континуални успон у руско – српским

односима. Унапређење је приметно, како на војном, тако и на економском и политичком пољу.

На војном пољу то је и својеврстан куриозитет пошто је убедљива већина централноисточноевропских држава или у НАТО, или са овим војним савезом развијају плодну и богату сарадњу. „Русија је до сада помогла (директне донације авиона и оклопних патролних возила, повољни услови куповине или кредита) опремањем Војске Србије шест авиона МиГ-29, 30 оклопних патролних и извиђачких возила (БРДМ-2МС) и 30 тенкова (Т-72 МС). Србија је већ набавила четири нова руска хеликоптера Ми-35М и три транспортна хеликоптера Ми-17, као и један противваздушни систем Панцир С-1 (који служи за одбрану од нисколетећих циљева и због своје тактичко-техничке карактеристике је тренутно најбоље средство за одбрану од оваквих напада). Куриозитет је и чињеница да је руски софистицирани противавионски систем С-400 само једном у историји пребачен на територију друге земље због заједничке војне вежбе: у Србији у октобру 2019. године” (Proković 2020, 203 – 204). Такође, од 2019. године, када су усвојене две важне стратегије – Стратегија националне безбедности и Стратегија одбране, озваничена је војна неутралност Србије: „Развој партнерске сарадње Републике Србије са НАТО, заснован на политици војне неутралности кроз Партнерство за мир и посматрачка позиција у Организацији договора о колективној безбедности (ОДКБ) доприноси стабилности Републике Србије. За даљи развој демократије, стабилности и просперитета региона, за Републику Србију је важно унапређење односа са САД, Русијом, Кином и другим традиционалним партнерима и главним факторима међународне заједнице” (Ministarstvo odbrane Republike Srbije 2019). У 2020. години Влада Русије донела је одлуку о отварању канцеларије при Министарству одбране Републике Србије, по узору на начин како и НАТО остварује комуникацију са овом институцијом. За Србију, која примењује принцип самопомоћи у анархичном амбијенту, интензивирање војне сарадње са Русијом представља решење, пошто је практично у окружењу НАТО, који је неће наоружавати, а евентуални улазак у НАТО морао би бити „плаћен” формалним прихватањем сецесије косовско – метохијских Албанаца. За Русију Србија суштински остаје једина држава у „балканском НАТО мору”, са којом је могуће сарађивати и унутар које се чак може релативно лако осигурати подршка јавности за такав корак (нема препрека на које Русија наилази у другим земљама, што због

формалног чланства у НАТО, што због антируских ресентимената у јавном мњењу) (Ponomareva 2020, 158 – 179).

Карта бр. 2: Удаљеност Кладово – Измаилъ (упоредни приказ)

На економском пољу, обим руско – српске трговинске размене кретао се и до 4 милијарде долара (2008. године), али су флукутације бележене и након глобалне финансијске кризе (од 2009 – 2011), и након увођења санкција ЕУ против Русије 2014. године (Jović – Lazić i Lađević 2018, 173–195). Упркос томе, показало се да ови „шокови” нису дугорочно пореметили економску размену, па се после њих брзо бележио раст индикатора увоза и извоза (у 2021. години око 3,6 милијарди долара). Значајно је што Србија из Русије увози енергенте (тиме се осигурава енергетска безбедност), при чему природни гас дотиче цевоводом „Балкански ток” који се протеже територијом Србије (део овог пројекта је и подземно складиште гаса у Банатском Двору), док је већински власник (56% власништва) Нафтне индустрије Србије руска компанија Гаспром њефт. Србија је не само крајњи корисник, када се ради о нафтним дериватима и природном гасу, већ и дистрибутер (регионалног карактера), што је важно за укупан положај. Од јула 2021. године Србија има и потписан Споразум о слободној трговини са Евроазијским економским

савезом, чиме је омогућен бесцарински увоз и извоз роба из Србије у Русију, Белорусију, Казахстан, Јерменију и Киргизију. Низ објективних (неразвијеност дистрибутивних ланаца, неконкурентност српских произвођача на великом тржишту, досадашња релативна незаинтересованост руских привредника за инвестирање у Србију) и субјективних фактора (притисци ЕУ, немогућност развоја нових пројеката у условима пандемије) утицали су да ова могућност не буде до краја искоришћена, али њен потенцијал свакако остаје велики (у одређеној мери, међу европским државама западно од Белорусије, Србија је једина која има такво „ексклузивно право”).

На политичком пољу, везе су учвршћене на „косовском питању”, пошто је Русија остала најактивнији и нејпосвећенији партнер на послу заштите територијалног интегритета и суверенитета Републике Србије. Поред тога, руска спољна политика брана је дедејтонизација БиХ и промени ентитетске структуре. Водећи мултивекторску спољну и безбедносну политику, Србија је и поред кандидатуре за чланство у ЕУ и преговора који се тим поводом одвијају, као и разгранате сарадње са НАТО, успела не само да одржи већ и унапреди односе са Русијом.

Међутим, то је све опослено пре почетка отворене конфронтације Русије и „колективног Запада”. Након ескалације украјинске кризе, жестоке реакције Запада и контрамера које је предузела Русија, остало је отворено и: какве су перспективе руско – српске сарадње? У највећој мери, то ће зависити од односа Русије и Запада. Дмитриј Суслов (*Дмитрий Суслов*) констатује да је период тридесетогодишњих односа Русије и Запада у постсовјетској ери завршен, и да су у блиској будућности могућа два сценарија. Први је варијанта „мирног суживота”, коју ће карактерисати „тешки односи са САД и ЕУ” и нова геополитичка реалност, али ће бити могуће успоставити „неке елементе нормалног општења у областима енергетике, туризма, авио саобраћаја, научне и културне сарадње”. Друга је варијанта „хибридног рата”, коју ће карактерисати „неприхватање геополитичке реалности” и усмерење ка „промени геополитичког окружења”. У коначном циљу, са изазивањем преврата у Москви који ће донети промену политике (промену политике по моделу из 1917. или 1991. године) (Суслов 2022).³

³ Излагање проф. др Димитрија Суслова на конференцији „Балканы в свете актуального состояния отношений России и Запада” организованој од стране Фонда Горчакова и Института за међународну политику и привреду у он

Ослањајући се на ово предвиђање, може се претпоставити да би у случају првог сценарија било лакше одржати постојећи ниво руско – српских односа, уз највероватније успорену динамику њиховог даљег развоја. Шта се дешава у случају другог сценарија? Спољна политика једне државе, а од ње зависе односи са другим актерима, обликује се најмање према три критеријума: географском положају, историјским искуствима и структури светског политичког система. Руска операција у Украјини мења геополитичко окружење, претпоставља се и шири руску зону геополитичке контроле на западном правцу. Стратешки значај за остваривање руских интереса у Украјини имају град Одеса и Одеска област у целини. Најзападнији град Одеске области је Измаил, налази се у делти Дунава, а за сагледавање геополитичког окружења и „нове политичке географије” Балкана, треба рећи да је Кладово од њега удаљено ваздушном линијом као и Задар у Хрватској, Кошице у Словачкој или Солун у Грчкој (Карта бр. 2).

Одеса је приближно на истој удаљености као и Минхен, Милано, Истанбул или Атина. Руски политички импулси добиће на интензитету ка Балканском полуострву са остваривањем ове претпоставке о „овладавању” југозападном Украјином. На референдуму крајем септембра 2022. године о присаједињењу Руској Федерацији нису се изјашњавали само грађани Доњецке области и Луганске области (у међувремену, након ескалације 2014. године једнострано проглашене за Доњецку Народну Републику и Луганску Народну Републику) на југоистоку, већ и Запорошке и Херсонске на југу и југозападу Украјине. Мењање граница и „ширење територије” Руске Федерације јесте политичко питање, из тог контекста посматрано тешко је претпоставити да ли се овај процес завршава са референдумом септембра 2022. године, али је то и ствар географије. У поступцима САД и ЕУ (повећавање војних буџета, слање додатних војних снага у источну Европу, усвајање документа Стратешки компас) препознаје се намера за стварањем својеврсног источноевропског бојишта за вођење хибридног рата против Русије (мада, у таквом амбијенту, ни конвенционални рат не треба искључивати), чији би саставни део било и балканско бојиште.

– лајн формату 29.03.2022. године, може се погледати у интервалу од 17:11 до 38:15 на интернет страници: Фонд Горчакова 2022.

Табела бр. 1: Раздаљина од Београда до великих градова у ширем окружењу

Београд	раздаљина (ваздушна линија)	копном (постојећим везама)
Одеса	818,31 км	1.182 км
Минхен	773,13 км	939 км
Милано	886,32 км	1.022 км
Истанбул	811,77 км	948 км
Атина	806,49 км	1.094 км

Јачање руског присуства на територији данашње југозападне Украјине најбоља је противтежа томе. А инструмент „присаједињења” досадашњих украјинских области уједно је и најрадикалнији (самим тим и најризичнији) и најбескомпромиснији (самим тим, око тог потеза не може бити никаквих преговора, тај став се брани продубљивањем конфронтације) којим се може присуствовати на једној територији ојачати. Упоредо, новија историја руско – српских односа и период оствареног успона утичу на расположење јавности које ниједна политичка гарнитура у Београду једноставно не може игнорисати (политичари „живе” од гласова, а стајање на отворену антируску позицију није најбоља препорука код бирачког тела у Србији), те ће променом геополитичког окружења и „географским приближавањем” Русије Балкану бити створени неопходни услови за апсорпцију интензивнијих политичких импулса.

Када је реч о трансформацији структуре светског политичког система, чињеница је да се претходна промена, од биполарног ка једнополарном поретку, одразила неповољно по геополитички положај и интересе Србије. Зато је и ера једнополарности постала једно од најтрауматичнијих искустава српског народа још од обнове државности у XIX веку. Мултиполарни поредак, а имајући у виду развијене односе са Русијом и Кином, пружа одређене прилике за поправљање геополитичког положаја и остваривање интереса Србије. Што је значајно када се разматрају стратешке опције Републике Србије.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА: СТРАТЕШКЕ ОПЦИЈЕ СРБИЈЕ

Са својим ресурсима, укључујући и величину територије и број становника, као и потенцијалима војне, економске и политичке моћи, Србија спада у ред малих држава. На њене стратешке опције, које се манифестују и спроводе утврђивањем спољне и безбедносне политике утичу најмање три фактора – географски положај, историјска искуства и динамика унутар светског политичког система. У постојећим околностима отворено је питање: како јачати (у апсолутним показатељима) и унапредити (у релативним показатељима, у односу на непосредно окружење) потенцијале војне, економске и политичке моћи имајући у виду географски положај, историјска искуства и трансформацију структуре светског политичког система? С обзиром да су односи са Русијом последњих тридесет година (од распада СФР Југославије и СССР) не само одржани на високом нивоу, већ и развијани и продубљивани, те да представљају важан „стуб” у осмишљавању и реализацији спољне и безбедносне политике, без осврта и анализе на њих немогуће је одговорити на претходно постављено питање.

Србија има развијену војну сарадњу са Русијом, делегација Народне скупштине учествује у раду Парламентарне скупштине ОДКБ у статусу посматрача још од 2013. године. Од 2021. године функционише и принцип бесцаринске трговине (само мали број артикала изузет је из тога) са Евроазијским економским савезом, а поред тога што енергетска безбедност земље зависи од релација са Русијом, Србија се појављује и као регионални дистрибутер руских енергената (нафтни деривати и природни гас). При томе, одлука Русије да ће „непријатељске државе” плаћати енергенте у рубљама, као и низ уговора потписаних са незападним партнерима о трговини у домаћој валути (Кина, Индија, Турска, Египат, али на пример то је случај и са новим уговором Кине и Саудијске Арабије), оставља Србији могућност (и теоријску и практичну) да руске енергенте плаћа у динарима пошто није категоризована као „непријатељска држава”. Незападни део света више не пристаје да својим аквизицијама одржава доларизовање глобалне економије и то је сасвим логично. Бенефити од могућности куповине руских енергената (а тај износ се за Србију од 2008. године кретао од 1,2 до близу 2 мијарде долара) у динарима као домаћој валути су вишеструки, а ако се томе

дода и да ће цена природног гаса бити договарана на билатералном нивоу (по правилу, тако договорена цена је значајно нижа од берзанске, од ескалације украјинске кризе показује се и неколико пута, пошто је Србија тренутно на пример у марту 2022. године плаћала 270 долара за 1000 метара кубних, а берзанска цена је варијала од 1350 до историјског рекорда од 3500 долара), онда се ефекат сарадње са Русијом у овој области додатно увећава.

Политичка сарадња заснована је на партнерству на темама од виталног интереса за Србију, тиче се ослањања на међународно јавно право, позивање на Резолуцију 1244 СБ УН око „косовског питања” и „одбране” Париско – дејтонског мировног споразума у БиХ. Руско ветирање у Савету безбедности УН британског предлога резолуције којим су Срби суштински означени као „кривци за геноцид” 2015. године, као и акција организованог лобирања за спречавање учлањења такозване „Републике Косово” у Интерпол и УНЕСКО, те помоћ приликом осигуравања „отпризнавања Косова”, значајни су за Србију, јер радећи самостално, са сопственим ресурсима, неповољни исходи не би се могли спречити, а повољни исходи не би се могли постићи. Примена принципа самопомоћи оријентисала је Србију ка утврђивању стратешког партнерства са Русијом, пошто друге алтернативе због ангажмана Запада у решавању југословенске кризе и није било. За последњих тридесет година створено је ново историјско искуство, које се манифестује и на велику подршку јавног мњења у Србији одржавању постојећег интензитета односа са Русијом. У условима трансформације структуре светског политичког система то је чак и пожељно, имајући у виду недаће које су се појављивале за време трајања периода једнополарности.

Међутим, проблем се може појавити у чињеници да се трансформација тренутно налази у терминалној фази. То подразумева да се више не одиграва кроз кооперацију, већ кроз конфронтацију. Несумњиво, Русија ће учврстити своју позицију као независног пола у међународним односима преко конфронтације, што ће јој омогућити самосталнији наступ и већи утицај како на регионалном, тако и на глобалном нивоу. Али, упитно је како ће се то краткорочно одразити на положај Србије? Са једне стране, заједно са Кином званична Москва учествује у преформулацији дефиниције међународне заједнице, доказујући како то не може бити само западна заједница. Са друге стране, Србија се налази у граничном

(периферном) подручју зоне геополитичке контроле управо те западне заједнице (оличене у НАТО и ЕУ), која је у великој мери и допринела преласку из фазе кооперације у фазу конфронтације, а што показује да другог избора осим наставка конфронтације са Русијом нема. Потенцијално конструисање источноевропског бојишта (по трансверзали од Балтика на северу до Црног мора на југу) за вођење хибридног рата против Русије делује извесније од прве наведене алтернативе коју нуди Суслов (уосталом, једна другу не искључују, тако да се хибридни рат у одређеној форми може водити и у варијанти „мирног суживота“).

Дакле, претпостављени циљ НАТО и ЕУ је да користе простор Балкана за припрему и извођење различитих операција против Русије, док је претпостављени циљ Русије да користи балканско војиште као погодан терен за дестабилизацију источноевропског бојишта у целини и то ослањајући се на постојеће инструменте притиска (енергенти, дедоларизација глобалне економије, манипулисање ценама житарица и метала и тд.) и делујући из југозападне Украјине која поново постаје руска „капија Балкана“ као и током XIX века. Посматрајући стратешке опције Србије из угла свих анализираних индикатора, као и претпостављајући стратешке интересе обе стране (Русија и Запад) може се закључити да ће од текућих дешавања Србија имати дугорочну корист, али да најпре треба издржати краткорочне (или средњорочне) изазове, ризике и претње који се појављују услед конфронтације. У сваком случају, за српску спољну и безбедносну политику снижавање и смањивање достигнутог нивоа сарадње са Русијом није стратешка опција, односно такав приступ би донео бројне последице. Сасвим је могуће и веће него што доноси неугодан „западни притисак“ на Србију који ће се спроводити у циљу хомогенизације источноевропског бојишта. Те последице тицале би се и проблематизације војне сарадње, и смањивања конкурентности економије (услед повећавања цене енергента), и аутоматског прихватања свих лоших исхода којима ће бити изложене западноевропске земље (инфлација, реалан пад животног стандарда, девалвација), и остајања без савезника у борби за очување територијалног интегритета и суверенитета и спречавање дедејтонизације БиХ, али и потенцијалне унутрашње дестабилизације (узимајући у обзир висок проценат „проруски“ опредељних грађана Србије у свим спровођеним истраживањима јавног мњења).

РЕФЕРЕНЦЕ

- Janković, Slobodan. 2022. „World Trends From 2022.” *Српска политичка мисао* 77 (3/2022): 179–200. doi: <https://doi.org/10.22182/spm.7732022.9>.
- Jović – Lazić, Ana i Ivona Lađevac. 2018. „Односи Србије и Русије – утицај на међународни положај наше земље.” У *Србија и свет у 2017. години*, ur. Душан Пророковић, Владимир Трапара, 173–195. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Lo, Bobo. 2010. *Russia, China and the United States: From Strategic Triangularism to the Post – modern Triangle*. Bruxelles/Paris: Security Studies Center.
- Milinić, Ljubinka. 2007. „Хладан туш у Минхену.” *NIN*, 15. фебруар 2007: 6–7.
- Ministarstvo odbrane Republike Srbije. 2019. Strategija nacionalne bezbednosti.
- Miršajmer, Džon. 2009. *Tragedija politike velikih sila*. Београд: Удружење за студије Сједињених Држава у Србији.
- Murray, Donette and David Brown (Eds.). 2012. *Multipolarity in the 21st Century: A New World Order*. London: Routledge.
- Nedić, Pavle and Marko Mandić. 2022. „Америчко – руско приближавање: (не)могућ правец за америчку спољну политику.” *Politika nacionalne bezbednosti* 12 (21): 139–157. doi: <https://doi.org/10.22182/pnb.2122021.7>.
- Ponomareva, Elena. 2020. „Quo Vadis, Serbia?” *Russia in Global Affairs* 69 (1): 158–179.
- Proroković, Dušan. 2018. *Era multipolarnosti*. Београд: Службени гласник.
- Proroković, Dušan. 2020. “Russian Vector in Serbian Politics: Impact and outcomes on regional relations.” In *Security challenges and the place of the Balkans and Serbia in a changing World*, eds. Ana Jović – Lazić, Alexis Troude, 196211. Belgrade: Institute of International politics and economics – Faculty of Security Studies at the University of Belgrade.
- Proroković, Dušan. 2022. „Моћан одговор Кине Западу – печат на крај доминације.” *Radio Sputnik*. Last access: August 30, 2022. <https://rs.sputniknews.com/20220213/trazili-ste-gledajte-mocan-odgovor-kine-zapadu--pecat-na-kraj-dominacije-video-1134305423.html>.

- Putin, Vladimir. 2017. „Predlagao sam Klintonu da Rusija uđe u NATO.” *Danas*, 12.06.2017. Poslednji pristup 1. septembar 2022. <https://www.danas.rs/svet/putin-predlagao-sam-klintonu-da-rusija-udje-u-nato/>.
- Putin, Wladimir. 2021. „Offen sein, trotz der Vergangenheit.” *Zeit*, 22.06.2021. Poslednji pristup 3. septembar 2022. https://www.zeit.de/politik/ausland/2021-06/ueberfall-auf-die-sowjetunion-1941-europa-russland-geschichte-wladimir-putin?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F
- Waltz, Kenneth. 1979. *Theory of International Relations*. Reading: Addison – Wesley.
- Комиссина, И. Н. и А. А. Куртов. 2006. „Шанхайская организация сотрудничества”, In *Россия в Азии: проблемы взаимодействия*, ур. К. А. Кокарев, 251–316. Москва: Изд-во Российского института стратегических исследований.
- Концепция внешней политики Российской Федерации*. 2013. Москва: Президент Российской Федерации.
- Концепция внешней политики Российской Федерации*. 2015. Москва: Президент Российской Федерации.
- Пророкович, Душан. 2022. „Конец эпохи.” *Известия*, 14.03.2022. Poslednji pristup 5. septembar 2022. <https://iz.ru/1303593/dushan-prorokovich/konetc-epokhi>.
- Суслов, Дмитрий. 2022. „Выбор сделан? Балканы в контексте геополитического противостояния России и Запада” izlaganje na konferenciji „Балканы в свете актуального состояния отношений России и Запада.” organizovanoj od strane Fonda Gorčakova i Instituta za međunarodnu politiku i privredu u onlajn formatu 29.03.2022. godine. Poslednji pristup 3. septembar 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=6SOZSgQKKJs&t=12452s> (izlaganje prof. dr Dimitrija Suslova može se pogledati u intervalu od 17:11 do 38:15).
- Фонд Горчакова. „Международная конференция «Балканы в свете актуального состояния отношений России и Запада».” Poslednji pristup 08.09.2022. <https://www.youtube.com/watch?v=6SOZSgQKKJs&t=12452s>.

Dušan Proroković*

Institute of International Politics and Economics, Belgrade

RUSSIA'S POSITION IN THE MULTIPOLAR WORLD AND SERBIA'S STRATEGIC OPTIONS

Resume

By relying on realistic theories of international relations, using the methods of content analysis, synthesis and comparison, it is possible to monitor and prove the phenomenon of establishing a balance of power in contemporary international relations. One of the key factors in that process is certainly the Russian Federation. The aspiration to redefine the post-Cold War international order and to shape a new one – multipolar and polycentric, is noticeable in Russia's strategies, as well as in the appearances of officials and concrete actions. Undoubtedly, Russia is positioning itself as one of the independent poles in the changing structure of the world political system, which is why it is necessary to consider the strategic options of the Republic of Serbia in that context.

The paper consists of five parts. The introductory part is dedicated to the presentation of the framework – methodological and theoretical, as well as key concepts. The second part explains the structure of the world political system and the phenomenon of balance of power, while the third part specifically shows this through the current (foreign policy) positioning of Russia (influence on the transformation of the world political system and balance of power). The fourth part analyzes Russian – Serbian relations, their quality and content, while the fifth part discusses the strategic options of the Republic of Serbia. The time frame of the research is limited to the period from 2008 and the beginning of the global financial-economic crisis until today. For the purposes of the research, contemporary political science, security,

* E-mail address: dusan@diplomacy.bg.ac.rs.

* Овај рад је примљен 22. децембра 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 28. фебруара 2023. године.

economic, legal and historiographical literature was used, as well as primary sources related to decisions of international organizations, institutions of Russia and Serbia, as well as statements of officials relevant to this paper.

Keywords: multipolarity, balance of power, Russia, Serbia, strategic options, modern international relations